

Т. С. Кириченко

Київський національний лінгвістичний університет

Динамічна модель перебивання в мовленнєвій інтеракції

Кириченко Т. С. Динамічна модель перебивання в мовленнєвій інтеракції. У статті досліджується динамічна модель перебивання в мовленнєвій інтеракції. У ході дослідження були виявлені основні компоненти динамічної моделі перебивання у діалогічній взаємодії. У статті також розглянуті основні фази (доперебивна фаза, фаза перебивання, післяперебивна фаза), які є складовими процесу перебивання у діалогічному дискурсі та проаналізовані їхні особливості. Результати дослідження підкріплені прикладами діалогічного мовлення з творів сучасних британських та американських авторів XX – початку XXI століття. Наприкінці статті подано висновки та сформульовано перспективи подальшого дослідження перебивань у мовленнєвій інтеракції.

Ключові слова: перебивання, динамічна модель, фази перебивання, доперебивна фаза, фаза перебивання, післяперебивна фаза.

Кириченко Т. С. Динамическая модель перебивания в речевой интеракции. В статье исследуется динамическая модель перебивания речевой коммуникации. В ходе исследования были выявлены основные компоненты динамической модели перебивания в диалогическом взаимодействии. В статье также рассмотрены основные фазы (доперебивная фаза, фаза перебивания, послеперебивная фаза), которые являются составляющими процесса перебивания в диалогическом дискурсе и проанализированы их особенности. Результаты исследования подкреплены примерами диалогической речи из произведений современных британских и американских авторов XX – начала XXI века. В конце статьи представлены выводы и сформулированы перспективы дальнейшего исследования перебиваний в речевой интеракции.

Ключевые слова: перебивание, динамическая модель, фазы перебивания, доперебивная фаза, фаза перебивания, послеперебивная фаза.

Kyrychenko T. S. The Dynamic model of speech interruptions. The article explores the dynamic model of speech interruptions. The analysis revealed the main components of the dynamic model of speech interruptions in

dialogic interaction. The article describes the main phases (pre-interruption, interruption itself and post-interruption phase), which are a part of interruption process in dialogic discourse. The article also analyses basic features of each phase of the interruption. The results of the research are bolstered with examples of dialogic discourse taken from the works of contemporary British and American authors of the XX – XXI centuries. At the end of the article conclusions are presented and prospects for the further study of interruptions in speech interaction are formulated.

Key words: interruption, dynamic model, phases of speech interruptions, pre-interruption, interruption phase, post-interruption phase.

Зміна комунікативних ролей є однією із найважливіших категорій при аналізі діалогічної взаємодії, а на думку В. В. Богданова, механізм зміни комунікативних ролей є важливою складовою процесу комунікації [1]. Ідеальною моделлю зміни комунікативних ролей є почергове залучення кожного із мовців до розмови. Існує безліч тактик включення у розмову, однією з яких є перебивання мовлення опонента, що порушує ідеальну модель взяття реплікового кроку. Така модель інтеракції є динамічною за своєю сутністю та демонструє свідоме бажання одного із мовців перейняти ініціативу мовлення на себе. Згідно принципів конверсаційного аналізу мовлення не є хаотичним [11; 12; 13; 14], а має чітку структуру та власну динаміку. Для нашого дослідження важливим є дослідити динаміку розвитку інтерактивного явища мовленнєвого перебивання, а відправною точкою у розумінні ситуації перебивання у динамічному аспекті є «трактування дискурсу як комплексної комунікативної події, що

відбувається між мовцем і слухачем у певному просторово-часовому та іншому контексті» [4:103].

Сьогодні питання перебивання мовлення вивчається багатьма лінгвістами та психологами. Питанню про перебивання присвячені роботи таких дослідників, як К. Мурата, Дж. Голдберг, К. Кеннеді, К. Кемден, Х. Сакс, Е. Щеглоф, Г. Джефферсон, У. Зімерман, К. Уест, С. Мюррей, Ф. Локал, А. Грінвуд, Д. Теннен, а також це питання знаходить висвітлення у працях Т. М. Ніколаєвої, Н. І. Формановської, І. В. Грошева, С. Ю. Тюріної, В. І. Шаховського та ін. Перебивання часто розуміють як порушення правил мовленнєвої взаємодії [12] та індикатор сили, контролю і домінування, прояв незацікавленості у розмові, агресивності і навіть ворожості по відношенню до комунікативного партнера [15]. Проте деякі науковці [10] вважають, що перебивання можуть бути нейтральними за комунікативною функцією, або вказувати на бажання співпрацювати та знаходити спільне вирішення проблем. Незважаючи на велику

кількість комунікативних розвідок у питанні перебивання комунікації, і досі залишається невіршеним питання динамічного розвитку перебивань у мовленні, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

В цій статті ми маємо на **меті** дослідити динамічну модель перебивання мовленнєвої інтеракції, а також виявити та охарактеризувати етапи та особливості перебивання комунікації. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1) виокремити фрагменти дискурсу, у яких зафіксовано явище перебивання; 2) дослідити складові компоненти перебивання як інтерактивного явища; 3) виокремити етапи та фази, які є складовими процесу перебивання мовлення; 4) проаналізувати кожен із етапів та кожен етап перебивання; 5) виявити основні особливості етапів перебивання; 6) зробити висновки та окреслити перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. **Об'єктом** обрано динамічну модель перебивання мовленнєвої інтеракції. **Предметом** дослідження виступають структурні компоненти динамічної моделі перебивання мовлення. **Матеріалом** дослідження слугують фрагменти діалогічного дискурсу з творів сучасних британських та американських авторів XX – початку XXI століття.

Діалог – це форма спілкування двох або більше осіб, які виконують певні комунікативні ролі (адресант та адресат), які постійно інверсуються. Мовленнєву комунікацію можемо зобразити за допомогою формули Р. Якобсона (Рис. 1.):

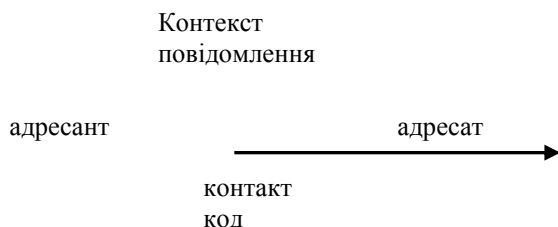

Рис. 1. Базова модель мовленнєвої комунікації

Ця схема має дещо спрощений вигляд, проте допомагає зрозуміти сутність комунікативної взаємодії на кожному із етапів перебивання комунікації. Ми поділяємо точку зору І. С. Шевченко, яка розбиває кожен мовленнєвий акт на три основні блоки [6:25]: антропоцентричний блок, що включає адресатний, адресантний та інтенціональний аспекти та описує комунікантів і їхні цілі; другий блок містить контекстний, ситуативний та метакомунікативний аспекти та відображає умови та способи реалізації мовленнєвого акту; третій блок є центральним блоком у мовленнєвому акті, який містить денотативний, локутивний та іллокутивний аспекти та описує висловлення з позицій його форми,

змісту та впливової сили. Усі три блоки наявні у мовленнєвих актах, які застосовуються у ситуаціях перебивання.

Аналізуючи явище перебивання з точки зору його динаміки, можемо виділити три основні фази мовленнєвого етапу перебивання як цілісного явища: доперебивна фаза, фаза перебивання, післяперебивна фаза, які формують мовленнєвий аспект перебивання. Для вивчення зазначених фаз ми розглядатимемо мінімум три комунікативні ходи, а саме: репліку мовця (адресант першої репліки), що формує доперебивну фазу; репліку мовця, який перебиває свого партнера і є адресатом першої репліки, що формує фазу перебивання; репліку мовця, що є адресатом другої репліки, якщо така наявна у взаємодії, що формує післяперебивну фазу.

Домовленнєвий етап перебивання позначений формуванням цілей учасників спілкування, розвитком ситуації та контексту, який супроводжуватиме ситуацію перебивання, прогнозуванням розвитку ситуації спілкування.

Мовленнєвий етап перебивання.
Доперебивна фаза

До першої фази відносимо стимулюючі репліки, які спонукають адресата мовлення до перебивання свого комунікативного партнера. Ця фаза позначена прийомом клаймексу, наростання, інтенсифікації, загострення ситуації. На цьому етапі комунікативної взаємодії створюються усі умови для перебивання мовлення. У структурному відношенні доперебивна фаза може охоплювати одну або навіть декілька реплік. Розглянемо приклад:

(a) «*You know how I pretty much declared that all guys are scum?*»

Tracy rolled her eyes. «Yeah.»

(b) «*Well, I decided I'm not dating anymore.*»

(c) «*Penny—*» *Tracy interrupted,*

«Tracy, can you just hear me out?» My patience was wearing thin. «I tried to tell you the other day, but you kept interrupting me» [7:28].

Приклад ілюструє ситуацію розмови двох подруг, де доперебивна фаза формується з двох реплікових кроків Пенні (a) та (b). Пенні вважає, що усі хлопці покидьки, а тому не хоче з ними зустрічатись. Трейсі гадає, що таке рішення її подруги – це нісенітниця, а тому її перебиває (c).

Мовленнєвий етап перебивання. Фаза перебивання

Передача реплікового кроку може відбуватись у два способи: мовець сам вибирає наступного мовця або інший мовець сам починає говорити [12:703]. Характерною рисою явища перебивання є другий тип передачі реплікового кроку. Крім цього, фаза перебивання позначена неможливістю одного із мовців завершити свою репліку до кінця. Перебивання одного мовця іншим можемо зобразити за допомогою такої моделі, яка демонструє основні компоненти ситуації

перебивання (адресат, адресант, їхні світи, соціальна ситуація, яка включає в себе умови та особливості спілкування, перебивання мовлення одного учасника іншим):

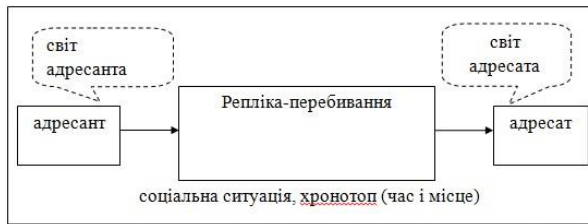

Рис. 2. Базова модель перебивання мовлення у діалогічному дискурсі

Фаза перебивання характеризується ефектом обманутого очікування за М. Ріффатером [5]. Лінійність мовлення позначена появою наступного елемента, який є підготовленим попереднім. Коли з'являється елемент, який є неочікуваним для комунікативної ситуації, спрацьовує ефект обманутого очікування. Таким елементом є явище перебивання комунікації, яке має велике значення для комунікативного процесу, а за М. Ріффатером «найважливіші елементи повинні бути непередбачуваними» [5:89].

Зазначимо, що говорячи про фазу перебивання, ми маємо на увазі прояв комунікативної ініціативи та рефлекторне слухання (ненадання можливості своєму комунікативному партнеру висловити свою думку). Поняття комунікативної ініціативи позначає «провідну роль у комунікативній діяльності на певному етапі діалогу» [3:213].

За своєю комунікативною функцією перебивання можуть бути кооперативними, що направлені на співпрацю, та інтрузивними, що слугують виявом зверхності та домінування. Варто наголосити на тому, що досить часто перебивання, які демонструють сигнал зворотного зв'язку, набувають статусу контактної-підтримуючих реплік. Такі перебивання демонструють щирі зацікавленість того, хто перебиває свого опонента. У нашому дослідженні спираючись на роботи Н. Р. Добрушиної Х. Сакса [2; 12] ми виокремили такі перебивання, які слугують сигналом зворотного зв'язку та показником щирої зацікавленості:

- реактивні висловлення, які демонструють інтерес до теми розмови, наприклад: *Really, Oh really, Yes, Okay, Oh, yes, Right, That's right, Sure, Of course, Well* та ін.;
- конектори, які здійснюють смисловий зв'язок та мають оціночну конотацію, наприклад: *I know, I suppose, I think, I don't think, I agree, I don't agree, Maybe* та ін.;
- перепити, які застосовуються з метою уточнення інформації, її підтвердження або спростування;

- повтори, які використовуються з тією ж метою, що і перепити;
- завершення репліки попереднього мовця.

Проілюструємо явище перебивання, що демонструє сигнал зворотного зв'язку прикладом:

«*Funny you ask that. I actually just heard from a mutual friend that she got engaged. (a) About a month after—*» *He stops, looks uncomfortable.*

(b) «*After you did?*»

«*Yeah,*» *he whispers. He pulls me against him and kisses me hard, erasing any thoughts of Darcy. We undress and slide under the covers [9:90].*

У фрагменті розмова відбувається між Рейчел та Дарсі, де дівчина розпитує Дарсі про його колишніх подружок. Коли Дарсі стає морально важко завершити речення (а), дівчина перебиває його, та завершує думку (b).

Варто наголосити на тому, що перебивання не завжди порушують цілісність та структурованість розмови, а навпаки, виступають у ролі коригуючих реплік [12:724] у випадку, коли одному із співрозмовників є щось незрозумілим, за умови, коли комуніканти відхиляються від обраного курсу розмови тощо, що унеможливує комунікативні збої у розмові. Таким чином, перебивання мовлення характеризуються не лише деструктивною функцією у мовленні, а й мають коригувальне призначення.

Мовленнєвий етап перебивання.

Післяперебивна фаза

Післяперебивна фаза проявляється у формі згортання комунікативного контакту, повній або частковій зміні обговорюваної теми, повернення до теми розмови, яка була задана на її початку.

Є два шляхи розвитку післяперебивної фази: позитивний та негативний. Позитивною фазою буде за умови уникнення конфлікту, урахуванням цілей і інтересів усіх учасників комунікативної взаємодії, збереження обличчя комунікантами, відсутності комунікативних збоїв та уникнення конформізму, досягнення порозуміння та бажання співпрацювати, зменшення ворожості, посилення згуртованості та вирішення проблем. За умови недотримання вищезазначених умов, післяперебивна фаза буде позначена негативним забарвленням.

Дж. Білмз [8:515] зазначає, що існує три види реагування на перебивання («doing being interrupted»): безпосередні заяви, демонстрація перебивання, ігнорування. Розглянемо один із видів зазначених реакцій за допомогою прикладу:

«*Look, I already apologized—*»

«*You APOLOGIZED?*»

«*Penny, I'm so sorry—*»

«*SORRY?*»

(a) «*Please stop doing that and just listen to me, I can explain.*»

«*Fine, then.*» *I sat down on the couch, «Explain» [7:9].*

Наведений приклад демонструє реакцію на перебивання у формі безпосередніх заяв (а). Мовцю не подобається, що його постійно перебивають, адже йому важко висловити свою думку, тому він відкрито про це заявляє.

Післямовленнєвий етап настає тоді, коли розмова припиняється, та характеризується обробкою результатів комунікації мовцями та іноді зміною їхньої концептуальної системи.

Отже, перебивання мовлення не обмежується лише однією фразою. Це складне комунікативне утворення, яке має домовленнєвий, мовленнєвий та

післямовленнєвий етапи, а мовленнєвий етап, у свою чергу, розгалужується на три фази: доперебивна фаза, фаза перебивання, післяперебивна фаза, кожна з яких має важливе комунікативне значення. У статті не охоплено питання стратегій і тактик, якими послуговуються мовці, перебиваючи один одного, що є перспективою подальшого дослідження цього явища.

Література

1. Богданов В. В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Ленинградский ун-т, 1990. – 88 с.
2. Добрушина Н. Р. Исследование средств обратной связи в американской лингвистике / Н. Р. Добрушина // Вопросы языкознания. – 2001. – №1. – С. 15–24.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
4. Морозова Е. И. Мировоззренческие параллели в трактовке содержания терминов «дискурс», «контекст», «ситуация» / Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – №897. – С. 99–105.
5. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер// Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1979. – Вып. IX. – С. 69–97.
6. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16 – 20 вв. : монография / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.
7. Eulberg E. The Lonely Hearts Club / Elizabeth Eulberg. – New York : Scholastic, 2010. – 126 p.
8. Bilmes J. Being Interrupted / J. Bilmes // Language in Society. – 1997. – Vol. 26, № 4. – P. 507–531.
9. Giffin E. Something Borrowed / Emily Giffin. – N. Y. : St. Martin's Press, 2004. – 272 p.
10. Goldberg J. Interrupting the Discourse on Interruptions : An Analysis in Terms of Relationally Neutral, Power- and Rapport-oriented Acts / J. Goldberg // Journal of Pragmatics. – 1994. – Vol. 14. – P. 883–903.
11. Heritage J. Conversation Analysis and Institutional Talk / J. Heritage // Handbook of Language and Social Interaction // [ed. K. L. Fitch and R. E. Sanders]. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum, 2005. – P. 103–147.
12. Sacks H. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation / H. Sacks, E. A. Schegloff, G. Jefferson // Language. – 1974. – Vol. 50, № 5. – P. 696–735.
13. Sacks H. Lectures on Conversation / [ed. G. Jefferson]. – Oxford : Blackwell, 1992. – Vol. 1. – 254 p.
14. Schegloff E. A. The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation / E. A. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks // Language : Journal for the Linguistic Society of America. – 1977. – Vol. 53, № 2. – P. 361–382.
15. West C. Against our Will : Male Interruptions of Females in Cross-sex Conversation / C. West // Annals of the New York Academy of Sciences. – 1979. – № 327 (1). – P. 81–96.